

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 6, Sayı: 20, Mart 2019, s. 183-204

Dr. Öğr. Üyesi Resul ÖZAVŞAR

Dicle Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, rozavsar@gmail.com

HAYVAN ADLARININDA DUYGU DEĞERİ: ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Özet

Bütün dillerde, kullanıldığı zaman insan zihninde duygulandırıcı öğeler taşıyan sözcükler vardır. İnsanlar bu sözcükleri şiirde, edebiyatta ve günlük dilde sıklıkla kullanırlar; bunun temelinde iletişim kurdukları muhataplar üzerinde etkili olma isteği yatmaktadır. Özellikle duyguları daha vurgulu ve etkili anlatım vasıtalarından biri mecazın çokça hissedildiği deyim ve atasözlerinin kullanılmasıdır. Deyim ve atasözlerinde alegorik bir üslupla muhataplara mesaj iletme isteği hakimdir. İletişim sürecinde ortak kültür dairesinde yer alan insanların zihninde belirli özellikleriyle yer alan hayvanların isimlerinden de faydalanılmaktadır.

Sözcükler için iki türlü duygu değerinden bahsetmek mümkündür; Kullanıldıkları bağlama bağlı olarak kazandıkları duygu değeri ve yalın haldeyken zikredildiklerinde insan zihninde uyandırdıkları duygu değeri. Bağlama bağlı olara kazandıkları duygu değeri geçici bir özelliğe sahip ama yalın haldeyken zikredildiklerinde insan zihninde uyandırdıkları duygu değeri ise kalıcı bir özelliğe sahiptir. Bu yüzden ilki sözlüklük bir birim değilken, ikincisi sözlüklük birim haline gelir ve sözlüklerde bunları bulmak mümkündür.

Bu çalışmada atasözleri ve deyimlerde kullanılan hayvan isimlerinin yüklendikleri duygu değeri, sözlükler bağlamında karşılaştırmalı bir yöntemle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Duygu değeri, hayvan adları, atasözleri ve deyimler.

EMOTION VALUE IN ANIMAL NAMES: PROVERBS AND IDIOMS

Abstract

In all languages, there are words that convey emotional elements in the

human mind when used. People often use these words in poetry, literature and everyday language; the basis of this is the desire to be effective on the interlocutors they communicate with. In particular, one of the more expressive and effective means of expressing emotions is the use of idioms and proverbs, in which a metaphor is often felt. In the idioms and proverbs, the desire to convey a message to the interlocutors with an allegorical mind is dominant. During the communication process, the names of the animals in the minds of the people involved in the common cultural circle are also used.

It is possible to mention two kinds of emotions for words; The value of emotions they gain depending on the context in which they are used, and the value of emotion they awaken in the human mind when they are mentioned in the plain state. Depending on the context of the emotions they gain a temporary feature but when they are lucid, the value of emotions they awaken in the human mind has a permanent feature. So the first is not a lexical unit, the second becomes a lexical unit and it is possible to find them in dictionaries.

In this study, the value of emotions in which proverbs and idioms are used, will be handled in a comparative way in the context of dictionaries.

Keywords: Emotion value, animal names, proverbs and idioms.

GİRİŞ

Duygu değeri-duygusal değerlendirme çok yönlülük arzettiği için felsefe, psikoloji, fizyoloji gibi bilim dallarında da inceleme konusu olmuştur. Dilbilimciler ise şu durumlar için duygu değerini ele alırlar: İnsanoğlunun psikolojisini etkileyen şartlar ve kişinin verdiği reaksiyonlar; bu reaksiyonların farklılığı, kişinin kullandığı dilsel öğeler ve bunların kullanış tarzları, dilsel öğelerin edebi tekstlerde kullanımları ve edebi metinlerdeki üslupsal nitelikleri ve gücü (Koca 2012: 198).

Bütün dillerde, kullanıldığı zaman insan zihninde duygulandırıcı öğeler taşıyan sözcükler vardır. Bu sözcükler kimi anlam bilimcilerce tasarım ve imgeyle bir arada düşünülse de kimi araştırmacılar bu konuyu ayrı ele almıştır. Aksan da *connotation* terimini *duygu değeri* olarak adlandırmayı uygun görmüştür (Aksan 2009: 56). Örtülü kullanımlardan olan *duygu değeri* iletişim sürecine belirli bir renk ve heyecan katmaktadır. Kalıcı hale gelmiş duygu değerinin yoğun olduğu kelimelerle kurgulanmış bir cümle iletişim kuranlar arasındaki mesajı daha çarpıcı hale getirmektedir. Duygu değeri, başlangıçta dili kullanan bireylerin zihninde asıl uzlaşım alanının dışında yer almaktadır; yani bireyseldir. Ancak zaman içinde bir gösterge için aynı duygu değerinin kullanımının yaygınlaşması söz konusu duygu değerinin uzlaşım alanına dahil olmasını doğurmaktadır ve doğrudan doğruya birey açısından, dilin kullanım alanının genişlemesi demektir. Bu durumu da en iyi şekilde sözlüklerden takip edebiliriz.

Sözcüklerin kavramları gösteren özelliklerinin yanında birtakım farklı değerleri vardır. Sözcük anlamında *kavramsal muhteva* (*begrifflicher inhalt*), *ikincil hayal*, *tasavvur* (*nebensinn*) ve *duygu değeri veya ruhsal unsurlar* bulunmaktadır (Aksan 1965: 170). Bazı araştırmacılar dil incelemelerine olguculuk çerçevesinde nesnel bir boyut kazandırmaya çalışmışlardır. Bu çaba düz anlamlı cümleler için yerinde olsa da sözcüklerin duygu değeri, yananlam ve bağlam için

TİDSAD

içine girdiğinde dil, tam anlamıyla somuta indirgenebilecek kadar durağan bir varlık değildir (Uçan 2010: 32-33). Hislerin ve duygu değerinin ortaya çıkarılması ve realiteye dökülüşü ve dışarıya yansıtılmasında en anlamlı vasıta dildir. “Tabii ve sosyal kavramların, her türlü olayın, iş-hareketin sevimli veya sevimsiz tesirlerinden etkilenecek bu tesirlere uygun her türlü muamelelerin ortaya çıkışından, o muameleleri oluşturma muhtaçlığından dilde özel bir mana katmanı (emosyonel mana kategorisi- duygu değeri) oluşmuştur” (Koca 2012: 198).

Duygular insanların durumlarına göre ölçülemeyecek derecede farklılık gösterir. Dille anlatılan veya anlatılmayan duygular anlamın tanımlama alanına girmektedir. Duygu değeri ve ruhsal durumlar *iskemle*, *dolmakalem* gibi sözcüklerde aşağı yukarı hiç görülmez; buna karşın *anne*, *acûze* gibi sözcüklerde anlamın ayrılmaz parçası olarak tek tek veya birleşik bir halde, kuvvetle kendilerini belli ederler. İnsanların yaşam şartları, özel durumları yaşamakta oldukları duyguların kuvvet derecesi üzerinde etkilidir. Çölde yaşayan bir kimse, bir hasta ya da bir ameliyatlıya su sözcüğü söylenildiğinde uyandırdığı duygularla kendisi için suyun değeri olmayan kişilerde uyandırdığı duygu derinliği bir değildir. Anlamı, insanın düşüncesini ve duygusunu anlatan sözcüklerden ayırmamak gerekir. Çünkü “sözcük, düşünce ve duygunun temsilcisi”dir ve dilin temel taşıdır. Sözcükler toplumun yaşayış tarzını, kültürünü, tarihini ve çeşitli özelliklerini yansıtır. Bu yüzden anlam tanımlanırken hareket noktası sözcük olabilir (Aksan 1965: 170-171). Sözcüklerin duygu değerleriyle oluşturacakları hava, mesajı alanı bir anlam üzerinde yoğunlaşmaya götürür: Akrep, yılan, çıyan, eşek, çakal, kurt, aslan, ayı, öküz, ceylan gibi hayvan adlarının oluşturduğu havayı düşünelim. Konuşan-özne, dil dağarcığından seçtiği sözcüklerin duygu değerine göre övgüsünü, yergisini, sevgisini, nefretini açığa vurur.

Örtülü kullanımlardan olan *duygu değeri* iletişim sürecine belirli bir renk ve heyecan katmaktadır. Kalıcı hale gelmiş duygu değerinin yoğun olduğu kelimelerle kurgulanmış bir cümle iletişim kuranlar arasındaki mesajı daha çarpıcı hale getirmektedir. Duygu değeri, başlangıçta dili kullanan bireylerin zihninde asıl uzlaşım alanının dışında yer almaktadır; yani bireyseldir. Ancak zaman içinde bir gösterge için aynı duygu değerinin kullanımının yaygınlaşması söz konusu duygu değerinin uzlaşım alanına dahil olmasını doğurmaktadır ve doğrudan doğruya birey açısından, dilin kullanım alanının genişlemesi demektir. Bu durumu da en iyi şekilde sözlüklerden takip edebiliriz. Ayrıca özellikle duyguların daha vurgulu ve etkili anlatım vasıtalarından biri mecazın çokça hissedildiği deyim ve atasözlerinin deyim ve atasözlerinde alegorik bir üslupla muhataplara mesaj iletme isteği hakimdir. İletişim sürecinde, deyim ve atasözlerinde ortak kültür dairesinde yer alan insanların zihninde belirli özellikleriyle yer alan hayvanların isimlerinden de faydalanılmaktadır.

Koca (2012: 200), sözcükleri duygu değeri bakımından üç kategoride tasnif eder:

1. Tarafsız sözcükler: *dağ-*, *taş*, *geldi*, *gitti*, *bir*, *o gibi*... Bu tür sözcükler adından da anlaşılacağı gibi hiç bir duygu değeri taşımadığı gibi karşı tarafta duygusal değerlendirme oluşturmaz.

2. Emosya-duygu değeri ile sezginin adını bildiren sözcükler: *sevgi*, *nefret*, *özlem*, *hasret*, *korku*, *kıvanç* gibi sözcükler ister tek başlarına olsun isterse bir bağlamda kullanılsın duygu değeri, his reaksiyonu oluşturmazlar. Sadece hissi veya duygu değerini adlandırır. Onların adı olurlar, duygu değeri ifade etmezler.

3.Emosyonel mana-duygusal değerlendirme taşıyan, emosya ile sezgilere yakın olan, leksik yapısı itibariyle duygu değeri bildiren sözcükler. Bu tür sözcükler herhangi bir bağlamda kullanılmaksızın da duygu değeri ifade ederler. *Zavallı, cesur, uyanık, biçare, gariban, yiğit, açık göz, kurnaz* gibi kelimeler bunlara örnek verilebilir.

Bizce bu üç gruba ek olarak sözcüklerin bağlamsal duygu değeri de eklenmeli; sözcüklerin bağlamsal duygu değeri ve leksik manası yönüyle taşıdığı duygu değeri arasında ilişki de araştırılmalıdır.

Öyle anlaşılıyor ki sözcükler insanın duygularıyla iç içe geçmiş; insana ait olan duygu değerleri bir araç olarak sözcüklere yansımıştır. Bu yüzden sözcüklerin de birer duygu değerinin olduğu söylenebilir. Olumlu veya olumsuz duygu değeri yüklenen hayvan adlarının kullanımı oldukça yaygındır. Biz bu noktada çalışmayı deyim ve atasözleriyle sınırlandırdık. Bağlama göre kazandığı duygu değeriyle ilgili TDK'nın internet ortamında kullanıma sunduğu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nü kullandık. Bir anlam ögesi olarak kalıcı hale gelmiş duygu değeri için TS ve BTS'den kontrollerini yaptık. Eğer hayvan adları duygu değeri açısından nötr bir durumdaysa eledik; olumlu veya olumsuz bir duygu değeri varsa incelemeye aldık.

DUYGU DEĞERİ BAKIMINDAN HAYVAN ADLARI

Tarih boyunca insanın yaşam tarzı tabiatla/hayvanlarla olan mesafesini doğrudan etkilemiştir; insanoğlu etkileşim içinde bulunduğu hayvanlarla olan yaşam tecrübesine göre onları olumlu veya olumsuz özelliklerle kodlamaktadır. İnsanın vasıflarıyla hayvanlar arasında benzerlikler kurularak iletilmek istenen mesaj daha da etkili hale getirilmektedir; ya da aktarmalar kullanılarak hayvan adları muhataba doğrudan övgü ve sövgü sözü olarak kullanılmaktadır. Böylece zamanla hayvan adlarıyla ilgili kullanımları yaygınlaşıyor ve duygu değeri bakımından (alam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi) sözcüklerin anlam alanlarında bir iyileşme veya kötüleşme meydana gelmektedir.

İnsanların kendi arasındaki ilişkiler, tehlikeli olan doğadaki bazı hayvanların özellikleri üzerinden somutlaştırılmakta duygusal şartların tasviri daha da çarpıcı hale gelmektedir. *Her fırsatta sözleriyle başkalarını incitme veya onlara kötülük etme durumunda olan* için 'akrep' benzetmesi yapılmakta; *duygusuz kaba olanlar* için 'ayı' kullanılmakta; *anlayışsız için* 'eşek gibi' yakıştırması yapılmakta; *yakışıklı, boylu poslu, asil* için 'aslan' denilmekte; 'arı gibi' deyimiyile *çalışkanlık* sıfatı ön plana çıkarılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında hayvan adlarındaki duygu değerleri:

Akrep (İncitici, kindar, düşman)

TS, BTS ve incelediğimiz deyim ve atasözlerinde *incitici ve sinsice zarar veren* gibi olumsuz duygu değeriyle karşımıza çıkmaktadır: “**akrep gibi** her fırsatta sözleriyle başkalarını incitme veya onlara kötülük etme durumunda olan.” (TS: 57). “4. mec. Sezdirmeden insanın canını yakan kimse.” (BTS: 171). “**akrep gibi**, Sözlere ile başkasını sürekli inciten.” (BTS: 171).

Arı (Çalışkan, sözle yaralayan, iğneleyici, tehlikeli)

TS ve BTS'de *çalışkanlık*la ilgili olarak olumlu duygu değeri ile işlenmiştir: “**arı gibi** çok çalışkan” (TS: 117). “**arı gibi** 1. çok çalışkan, durmadan işleyen. 2. Sürekli ve hızlı.” (BTS:

TİDSAD

313).

Ancak incelediğimiz deyim ve atasözlerinde bağlama göre olumlu duygu değerinin yanısıra *sözle yaralayıcı, incitici, iğneleyici, tehlikeli* gibi olumsuz duygu değerlerinin de olduğu anlaşılıyor: “Arı gibi sokmak; arının yuvasına kazık (çöp) dürtmek” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Aslan (Cesur, asil, güçlü, yakışıklı, ideal, imrenilen, elde edilmesi zor)

TS ve BTS’de *cesaret, yiğitlik, beden güzelliği, sağlamlık, gençlik, güç* ile ilgili olumlu duygu değeriyle karşımıza çıkmaktadır: “... 2. Mec. Gürbüz, cesur ve yiğit adam.” (TS: 132). “**aslan gibi** 1) boylu bostu, güçlü ve yakışıklı; 2) sağlığı yerinde.” (TS: 132). “**aslanım!** Gençler, delikanlılar için kullanılan bir seslenme sözü.” (TS: 132). “2. mec. Yiğit, cesur. 3. Belli özellikleriyle beğenilen, sevilen gençlere hitap için kullanılan söz.” (BTS: 357). “**aslan gibi**, 1. Sağlığı yerinde. 2. Güçlü kuvvetli. 3. Uzun boylu ve yakışıklı.” (BTS: 357)

Deyim ve atasözlerinde de olumlu duygu değerleriyle işlenmiştir: “Aslan kesilmek; aç aslandan tok domuz yeğdir; aslan gibi; aslan kükrerse atın ayağı kösteklenir; her yiğidin gönlünde bir aslan yatar” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

At (Asil)

TS ve BTS’de olumlu duygu değerleriyle karşımıza çıkmaktadır: “**at gibi** vücudu iri yarı olan (kadın).” (TS: 139). “**at gibi**, 1. Çevik, atılgan; dinç; çok hareketli. 2. (Kadın için) iri yarı.” (BTS: 381). Ayrıca bir atasözünde asaletle ilgili olarak olumlu bir duygu değeriyle işlenmiştir: “Atı atasıyla, katırı anasıyla” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Ayı (Değer bilmez, kendisine yakışmaz, kaba, anlayışsız, duygusuz)

TS, BTS, deyim ve atasözlerinde *kaba, anlayışsız, duygusuz, görgüsüz* gibi olumsuz duygu değerleriyle karşımıza çıkar: “ünl. Kaba saba olan insanlar için kullanılan bir seslenme sözü.” (TS: 158). “**ayı gibi** 1) iri yarı; 2) kaba anlayışsız (kimse). “2. mec. Kaba, iri yarı ve görgüsüz kimse. 3. Ünl. Argo. Kabalık yapan birisine kızıldığında söylenen hakaret ve küfür sözü.” (BTS: 436). “**ayı gibi** 1. iri yarı. 2. Kaba; anlayışsız.” (BTS: 436). “Ahlatın iyisini ayılar yer, armudun iyisini (dağda) ayılar yer; ayı gibi; aylık etmek; ayıya kaval çalmak; ayıyı (maymunu) fırına (ateşe) atmışlar, yavrusunu ayağının altına almış”

(http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Balık (Ahmak, tedbirsiz, sonradan akli başına gelen)

BTS’de olumsuz bir duygu değeriyle karşımıza çıkar: “4. argo. Kolay kandırılacak kimse; hödük.” (BTS: 524). Aynı şekilde bir atasözünde de ahmak, tedbirsiz, sonradan akli başına gelen gibi olumsuz bir duygu değeriyle işlenmiştir: “Balık ağa girdikten sonra akli başına gelir” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Bıldırın (Alımlı)

TS ve incelediğimiz deyimde olumlu duygu değeriyle işlenmiş; ancak BTS’de bir olumlu bir olumsuz duygu değeriyle işlenmiştir: “**bıldırın gibi** kısa boylu, dolgunca, alımlı (kadın).” (TS: 260). “2. argo. Sokak kızı” (BTS: 712). “**bıldırın gibi** (Kadın için) kısa boylu, dolgunca, alımlı.” (BTS: 712).

TİDSAD

Böcek (önemsiz, çirkin)

BTS’de olumlu ve olumsuz duygu değerleriyle karşımıza çıkar: “4. Mecaz. Sevimli çocuk. 5. Ufak tefek, kurnaz ve esmer kimse... 8. Dinleme aygıtı. 9. argo. Etken eş cinsel erkek.” (BTS: 827). TS ve bir deyimde *sevimsizlik* ile ilgili olumlu bir duygu değeriyle karşımıza çıkar: “**böcek gibi** ufak tefek ve esmer (çocuk).” (TS: 312).

“**Böcek gibi**” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Ceylan (Narin)

Sadece olumlu bir duygu değeriyle karşımıza çıkar:

“**ceylan gibi** yapısı ince ve uyumlu.” (TS: 363). “**ceylan gibi** (Kadın için) ince ve uyumlu vücutlu.” (BTS: 978).

Deve (hantal, dikkatsiz)

TS ve BTS’de olumsuz bir duygu değeriyle karşımıza çıkar:

“2. Mecaz. Dikkatsiz, savruk; hantal kişi... 4. Argo. İri yarı ve uzun boylu adam.” (BTS: 1473). “**deve gibi** 1) uzun boylu; 2) hantal.” (TS: 512). “**deve gibi**, Çok uzun boylu veya hantal.” (BTS: 1474).

Devekuşu (oyun bozan, ahmak)

Olumsuz duygu değerleriyle karşımıza çıkar:

“**deve kuşu gibi** (yüke gelince kuş, uçmaya gelince deve) uygun şartlarda terslik çıkarır.” (TS: 513). “Deve kuşu gibi başını kuma sokmak (gömmek); deve kuşuluk etmek” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Domuz (Soysuz, inatçı, kötü huylu, ters, hain)

Dini referanslardan kaynaklı olumsuz duygu değerleriyle karşımıza çıkmaktadır:

“... 2. hlk. Hain, aksi, ters, inatçı kimse.” (TS: 559). “2. Mecaz. Aksi, inatçı, ters ve hain adam.” (BTS: 1591). “**domuz gibi** tkz. 1) kötü huylu ve hain; 2) adamakıllı, iyice” (TS: 559). “**domuz gibi**, 1. kötü huylu ve hain. 2. İyice, adamakıllı” (TS: 1591)

“Aç aslandan tok domuz yeğdir.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Eşek (Değersiz, gözden çıkarılabilir, niteliksiz, soysuz, görgüsüz, insanlıktan nasibini olmayan, kaba, acınası, zavallı, dikkate alınmayan, zıvanadan çıkmış, kaygısız, akıllı, yoksul, bahaneçi, aptal, ahmak, duygusuz, düşüncesiz, çıkarıcı, bilgisiz, görgüsüz, hakaret edilen)

Eşek hayvan adı olumsuz duygu değerleriyle atasözlerinde ve deyimlerde oldukça yaygındır. Ancak deveyle kıyaslandığı bir atasözünde olumlu bir duygu değeriyle karşımıza çıkar: “... 2. mec. Kaba, yeteneksiz, inatçı kimse.” (TS: 655). “2. mecaz. Kaba ve yeteneksiz kimse. 3. mecaz. İnatçı kişi.” (BTS: 1882). “**eşek gibi** kaba, düşüncesiz” (TS: 655). “**eşek gibi**, Nezaketten yoksun; kaba; düşüncesiz.” (BTS: 1883).

“Acemi nalbant gâvur eşiğinde öğrenir; eşek kulağı kesilmekle küheylan olmaz; eşek kuyruğu gibi ne uzar ne kısalır; adam adamdır olmasa da pulu, eşek eşektir atlastan olsa çulu;

eşeğe cilve yap demişler, çifte atmış; attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek; eşeğe altın semer vursalar yine eşektir; eşeği süren (tırmalayan) osuruğuna katlanır; eşek at olmaz, ciğer et olmaz; alçacık eşeğe herkes biner; alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay; atlar tepişir, arada eşekler ezilir; at pazarında eşek osurtmuyoruz!; bostana dadanan eşeğin kuyruğu, kulağı olmaz; deve büyüktür amma beşini bir eşek yeder; devenin derisi eşeğe yük olur; eşeği düğüne çağırmişlar, □ya odun eksik ya su demiş; eşek bile bir düştüğü yere bir daha düşmez; eşek kocamakla tavla başı olmaz; mektepten çıkan eşek Marsıvan'dan çıkmaz; eşek gibi; eşek derisi gibi; eşek eşeği ödünç kaşır; eşek hoşaftan ne anlar (suyunu içer, tanesini bırakır); yük altında eşek kalır; eşek kadar.”

(http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Fare (Önemsiz, rahat durmayan, kaşınan)

Sözcük olumsuz duygu değeriyle kullanılmıştır:

“4. Yaş ve beden bakımından küçük kimse. 5. Argo. Bir yere dadanarak oralarda hırsızlık yapan kimse; hırsız.” (BTS: 1947). “Dağ doğura doğura bir fare doğurmuş; eceli gelen fare kedi taşacağı kaşır.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Geyik (Aldatılan)

Sadece bir tane olumsuz duygu değeriyle karşımıza çıkar:

“... 2. *argo* Karısının veya bir kadın yakınının ihanetine uğramış erkek.” (TS: 756).

Hindi (Aptal, kibirli)

Olumsuz duygu değerine sahiptir:

“... 2. sf. hlk. Aptal, şaşkın.” (TS: 892).

“Hindi gibi kabarmak” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Horoz (Lider, liderlik taslayan, asil, kabadayı, yersiz zamansız davranan)

“... 4. mec. Kabadayı erkek.” (TS: 899). “**horoz gibi** kabadayıca davranan (kimse).” (TS: 899).

“Beş tavuğa bir horoz yeter; bir çöplükte iki horoz ötmez; horozu çok olan köyde sabah geç olur; cins horoz yumurtada öter; horoz gibi; vakitsiz öten horozun başını keserler” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

İnek (Aptal, bön)

“... 2. *argo* Çok çalışan öğrenci. 3. kaba İbne. 4. mec. Aptal, bön.” (TS: 696).

Karga / Kuzgun (Oyun bozan, sahtekar, nankör, çirkin, zayıf, esmer, kötü huylu, görgüsüz, çıkarıcı)

“**karga gibi** çok zayıf ve esmer (kimse).” (TS: 1085). “**kuzgun gibi** çok kara, çok koyu.” (TS: 1276). “**Kargayı bülbül diye satmak**, kötü bir şeyi iyi satmak; dolandırmak; aldatmak.” (BTS: 3048).

“Alacağına şahin, vereceğine karga (kuzgun); besle kargayı, oysun gözünü; Karga gibi

TİDSAD

karga ile gezen boka konar; kılavuzu karga olanın burnu boktan kalkmaz; karga keklığı taklit edeyim derken kendi yürüyüşünü şaşırması; karga mandayı babası hayrına bitlemez.”

(http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Karınca (Güçsüz, küçük, tedbirli, çalışkan)

“5. Kalabalık ve çalışkanlık sembolü olarak kullanılır.” (BTS: 3054). “**Karınca gibi**, 1. Pek çok. 2. Çalışkan.” (BTS: 3054)

“Düşmanın karınca ise de hor bakma; düşmanın karınca olsa kendini merdane tut; karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Katır (İnatçı, beceriksiz, soysuz, güdük, aşağılık duygusu içinde olan)

“2. sf. mec. Kaba, bayağı, görgüsüz (kimse).” (TS: 1105). “**katır gibi** inatçı (kimse).” (TS: 1105). “6. sf. mecaz. (Kişi için) söz dinlemez; inatçı; huysuz; kaba.” (BTS: 3097).

“**Katır gibi**; acemi katır kapı önünde yük indirir; atı atasıyla, katırı anasıyla; katır kuyruğu gibi kalmak; katıra □ baban kim, □ demişler, □ dayım at □ demiş.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Kaz (Aptal, bön, değerli, üstün)

“2. sf. mec. Budala.” (TS: 1120). “2. sf. mecaz. Aptal; anlayışsız; budala; ahmak.” (BTS: 3136). “Kaz gibi yolmak, Elinde avcunda bulunanların hepsini almak; soymak.” (BTS: 3136).

“Agop’un kazı gibi bakmak; kaz gelen yerden tavuk esirgenmez; komşunun tavuğu, komşuya kaz görünür; tavuk kaza bakarsa kıcı yırtılır.”

(http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Keçi (Ahmak, inatçı, sıradan, nitelik olarak düşük, hırslı)

“3. Sf. mec. İnatçı.” (TS: 1125). “3. argo. Edilgen eşcinsel erkek. 4. sıfat. mecaz. İnatçı” (BTS: 3149).

“Ahfeşin keçisi gibi başını sallamak; keçi geberse de kuyruğunu indirmez; keçilik etmek; harman dövmek keçinin işi değil; koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi; derler; sakal keçide de var; sakalla olaydı kişi, keçiye danıştırdı her işi; keçiye yardan uçuran bir tutam ottur.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Kedi (Şanslı, uysal, ehvamlı, geçimsiz, kıskanç, iyilik sevmez, azgın, açgözlü, uğursuz)

“**kedi gibi** uysal ve sokulgan.” (TS: 1126).

“Caminin (mescidin) mumunu yiyen kedinin gözü kör olur; davetsiz yere kedilerle köpekler gider; kedi gibi dört ayak üzerine düşmek; kedi gibi; kedi götünü görmüş, □ yaram var □ demiş; kedi kışına bakar da □ yaram var □ demiş; kedi ile köpek gibi; kedi ile harara (çuvala) girmek; kediye □ bokun kimya □ demişler, üstünü örtmüş; kedi yetişemediği (uzanamadığı) ciğere pis (murdar) demiş; mart kedisi gibi; tok evin aç kedisi; aralarına kara kedi girmek; aralarından kara kedi geçmek.”

(http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Keklik (Güzel, alımlı, hareketli)

“2. mec. Alımlı, güzel kadın.” (TS: 1128). “**keklik gibi** güzel, alımlı, hareketli.” (TS: 1128). “**Keklik gibi sekmek**, (Kadın için) çevik ve zarif bir şekilde zıplayarak yürümek.” (BTS: 3162).

Köpek / İt (Zararcı, ahmak, saldırgan, kötü, aşağılık, çıkarıcı, aylak, başıboş, sığıntı, istenmeyen, sevilmeyen, tembel, kalabalık, etkisiz, midersiz, edepsiz, terbiyesiz, yaygaracı, geçimsiz, iğrenç, değersiz, yaltaklanan, basit ve kendini bilmez, hırsız)

“2. hkr. Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü.” (TS: 1231). “**köpek gibi** çok yaltaklanan.” (TS: 1231). “2. hkr. Değersiz, terbiyesiz kimse.” (TS: 1001).

“Açık kaba it değer (siyer); akılsız köpeği (ahmak iti) yol kocadır; it kağrı gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış; itin ahmağı baklavadan pay umar; karnı tok it gölgede yatar; iti an, taşı eline al (çomağı hazırla); an iti, kap sopayı; ısırarak it (köpek) dişini (dişlerini) göstermez; at izi it izine karışmak; at ölür, itlere bayram olur; ıssız eve it buyruk; aşağılık bir kimsenin ağzını kapamak için ona bir çıkar sağlamak yeter; it iti ısırılmaz; it iti suvatta bulur; it itle gezer; it ulur, birbirini bulur; itin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydı) gökten kemik yağar (-dı); koz gölgesi kız gölgesi, söğüt gölgesi yiğit gölgesi, dut gölgesi it gölgesi; davetsiz yere kedilerle köpekler gider; at yedi günde, it yediği günde (belli olur, semirir); boş ite menzil olmaz; çarşı iti ev beklemez; garip itin kuyruğu bacağı arasında (götünde, kıcına kısık) gerek (olur); it dişi domuz derisi; it ite (buyurur), it de kuyruğuna; it sürüsü kadar; it ürür, kervan yürür; ite atsan yemez; itle dalaşmaktan çalıyı dolaşmak yeğdir; itle çuvala girilmez; köpek sürünmekle etek kesilmez; çok havlayan köpek ısırılmaz; kılık kıyafet köpeklere ziyafet; köpeğe atsan yemez; kedi ile köpek gibi; köpeğe gem vurma, kendini at sanır; köpek gibi; kurt kocayınca köpeğin maskarası olur; yağ yiyen köpek tüyünden belli olur.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Koyun (sorgusuz sualsiz itaatkar, şaşkın, nitelikli, değerli, akıbetinden habersiz)

“2. Mec. Verilen buyruklara uyan, kendi kişiliğini gösteremeyen kimse.” (TS: 1225). “**koyun gibi 1)** budala, şaşkın; **2)** karar ve davranışlarında başkasında bağımlı olan, başkasına uyan.” (TS: 1225).

“Koyun gibi; koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler; kurbanlık koyun gibi.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Kumru (Kendi halinde)

“**kumru gibi** kendi dünyasına çekilmiş, sevecen.” (TS: 1254).

Kurbağa (Değersiz)

“Atlar nallanırken kurbağalar ayak uzatmaz; arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Kurt 1 (Cesur, işini bilen, istekli, ideal, düşman, tehlikeli, saldırgan, zararcı, zalim, kötü niyetli)

“2. mec. Bir yeri, bir şeyi bilen. 3. mec. İşini iyi bilen, aldanmaz, kurnaz.” (TS: 1261).

TİDSAD

“**kurt gibi** işini bilir, girişken (kimse).” (TS: 1261). “3. mecaz. mf. İş bilir, becerikli, deneyimli, kurnaz, aldanmaz. 4. Meczaz. Bir şeyi veya yeri çok iyi bilen.” (BTS: 3541).

“Kurt gibi; aç kurt gibi; ardında yüz köpek havlamayan kurt, kurt sayılmaz; çobansız koyunu kurt kapar; koyun güden kurdu görür; köpeksiz sürüye (köye) kurt girer (iner); kurda konuk (komşu) giden, köpeğini yanında götürür; kurtla koyun, kılıçla oyun olmaz; ürümesini bilmeyen köpek sürüye kurt getirir; kurdun adı yaman çıkmış, tilki vardır (tilkicik var) baş keser; kurt dumanlı havayı sever; kurt köyünü (tüyünü) değiştirir, huyunu değiştirmez.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Kurt 2 (Şüphe sebebi, kaygı ve dert, işe yaramaz değersiz)

“Ağacı kurt, insanı dert yer; içine kurt düşmek; içini kurt yemek (kemirmek); yüreğine kurt düşmek; kurtlu baklanın kör alıcısı olur.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Kuş (Acınası, kimsesiz, çıkarıcı, önemsiz, komik, yaradılıştan yetersiz)

“**kuş gibi** 1) çok hafif; 2) çabuk iş gören, eline ayağına çabuk.” (TS: 1268). “6. Argo. Acemi; deneyimsiz.” (BTS: 3559).

“Garip kuşun yuvasını Allah yapar; yaralı kuşa kurşun sıkılmaz; kukumav kuşu gibi; gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz; kuşa benzemek (dönmek); kuşa süt nasip olsa anasından olurdu.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Leylek (Maymun iştahlı, ilgisiz, sorumsuz, boşboğaz)

“**leylek gibi** zayıf ve uzun bacaklı.” (TS: 1306).

“Leyleği kuştan mı sayarsın, yazın gelir, kışın gider; leyleğin attığı yavru; leyleğin ömrü (günü) laklakla geçer.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Maymun (Komik, maskara, çıkarıcı, gülünç, taklitçi)

“2. sf. Taklitçi. 3. sf. mec. Çirkin ve gülünç.” (TS: 1356). “2. sf. mec. Çirkin ve gülünç.” (BTS: 3819).

“**maymun gibi** 1) tuhaf, gülünç hareketler yapan; 2) taklitçi.” (TS: 1356).

“(bir şeyi) Maymuna benzetmek (çevirmek, döndürmek); kazan kaynamayan yerde maymun oynamaz; maymun gibi.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Manda (Hantal, dikkatsiz, obur)

“**manda gibi** çok iri ve hantal.” (TS: 1338). “2. Meczaz. İri ve kaba yapılı kimse” (BTS: 3770). “**manda gibi**, (Kişi için) iri yarı; hantal; ağır hareket eden; algılaması yavaş olan.” (BTS: 3770).

“Manda gibi; manda gibi yayılmak; manda gibi yemek.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Ördek (Vurdumduymaz, bilinçsiz)

“3. argo Uzak yolculuklarda sürücülerin yollardan aldıkları yolcu.” (TS: 1546). “2. Argo.

Aptal, sersem kişi; 5. Argo. Aptal; kolay kandırılabilen; parası kolayca alınabilen.” (BTS: 4569).“Dünyayı sel bassa ördeğe vız gelir; şaşkın ördek başını bırakır, kıçından dalar.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Öküz (Rahatsız edici, aptal, anlayışsız, acınası, çalışkan)

“2. Mec. Bön, görgüsüz, kaba, anlayışsız, yeteneksiz kimse.” (TS: 1535). “**öküz gibi** aptal, anlayışsız bir biçimde” (TS: 1535). “2. mecaz. Kalın kafalı; anlayışsız.” (BTS: 4543).

Sinek (Asalak, önemsiz, elverişsiz)

“5. Mecaz. (Kişi için) yapışkan; bulaşık.” (BTS: 5196).

“Bal olan yerde sinek de olur (bulunur); sinek pekmezciyi tanır; sinek küçüktür ama mide bulandırır; sinekten yağ çıkarmak (çıkartmak).”

(http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Tavşan (Yararsız, önemsiz)

“Tavşan boku gibi (ne kokar ne bulaşır); tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Tavuk (Basit, fakir, yetersiz)

“**tavuk gibi** erken yatıp uyuyan.” (TS: 1923). “Aç tavuk kendini arpa (buğday) ambarında sanır; baz bazla, kaz kazla, kel tavuk topal horozla altın yumurtlayan tavuk; tavuk kaza bakarsa kıcı yırtılır; tavuk kaza bakmış da kıcını yırtmış.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Tilki (Kurnaz, uyanık, fırsatçı)

“3. sf. mec. Çok kurnaz” (TS: 1982). “**tilki gibi** kurnaz (kimse).” (TS: 1982).

“Tilki gibi; tilki uykusuna vermek” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Yılan (İnatçı, hain, acı veren, soğuk ve sevimsiz, kötü, zararlı, sinsice kötülük eden, kötünün iyisi, düşman)

“2. Sf. Mec. Sinsi ve hain.” (TS: 2179). “**yılan gibi** 1) hain, sevimsiz ve soğuk (kimse); 2) kıvrım kıvrım” (TS: 2179). “3. Mecaz. Hiç sezdirmeden kötülük eden kimse; sinsi ve hain.” (BTS: 6414).

“Acı (kötü) söz insanı (adamı) dinden çıkarır, tatlı söz yılanı inden çıkarır; tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır; koynunda yılan beslemek; yılan gibi; sevda geçer yalan olur, sonra sokar yılan olur; yılan gibi; bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yaşasın; her taşın altına elini sokma, ya yılan çıkar, ya çıyan; yılan gibi sokmak; denize düşen yılanı (yosuna) sarılır; yılanın başı küçükken ezilir.” (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Yaptığımız incelemeler sonucunda bağlama göre atasözleri ve deyimlerde kullanılan hayvan adlarıyla ilgili duygu değerlerini bir tabloda görelim:

AKREP	İncitici, kindar, düşman	Akrep gibi; akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini
ASLAN	Cesaret	Aslan kesilmek
	Asalet	Aç aslandan tok domuz yeğdir
	Güçlülük ve beden Güzelliği	Aslan gibi; aslan kükrerse atın ayağı kösteklenir
	İdeal, imrenilen	Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar
	Elde edilmesi zor	On para on aslanın ağzında
AYI	Değer bilmez, kendisine yakışmaz	Ahlatın iyisini ayılar yer, armudun iyisini (dağda) ayılar yer
	Kaba	Ayı gibi, ayılık etmek
	Anlayışsız	Ayıya kaval çalmak
	Duygusuz	Ayıyı (maymunu) fırına (ateşe) atmışlar, yavrusunu ayağının altına almış
ARI	Çalışkan	Arı gibi
	Sözle yaralayan, iğneleyici	Arı gibi sokmak
	Tehlikeli	Arının yuvasına kazık (çöp) dürtmek
AT	Asalet	Atı atasıyla, katırı anasıyla
BALIK	Ahmak, tedbirsiz, sonradan akli başına gelen	Balık ağa girdikten sonra akli başına gelir
BÖCEK	Ufak tefek, esmer	Böcek gibi
BILDIRCIN	Alımlı	Bıldircin gibi
CEYLAN	Narin	Ceylan gibi

DEVE KUŞU	Ahmak	Deve kuşu gibi başını kuma sokmak (gömmek); deve kuşuluk etmek
	Bahaneci	Deve kuşu gibi (yüke gelince kuş, uçmaya gelince deve)
DOMUZ	Soysuz	Aç aslandan tok domuz yeğdir
EŞEK	Değersiz, gözden çıkarılabilir, niteliksiz	Acemi nalbant gâvur eşeğinde öğrenir; eşek kulağı kesilmekle küheylan olmaz; eşek kuyruğu gibi ne uzar ne kısılır
	Soysuz, görgüsüz, insanlıktan nasibi olmayan, kaba	Adam adamdır olmasa da pulu, eşek eşektir atlastan olsa çulu; eşeğe cilve yap demişler, çifte atmış; attan düşene yorgan döşek, eşekten düşene kazma kürek; eşeğe altın semer vursalar yine eşektir; eşeği süren (tırmalayan) osuruğuna katlanır; eşek at olmaz, ciğer et olmaz
	Acınası, zavallı	Alçacak eşeğe herkes biner; alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk dövmeye kolay; atlar tepişir, arada eşekler ezilir
	Dikkate alınmayan	At pazarında eşek osurtmuyoruz!
	Zıvanadan çıkmış	Bostana dadanan eşeğin kuyruğu, kulağı olmaz
	Kaygısız	
	Akıllı	Deve büyüktür amma beşini bir eşek yeder
	Yoksul	Devenin derisi eşeğe yük olur
	Bahaneci	Eşeği düğüne çağırılmışlar, □ya odun eksik ya su demiş
	Aptal, ahmak	Eşek bile bir düştüğü yere bir daha düşmez; eşek kocamakla tavla başı olmaz; mektepten çıkan eşek Marsıvan'dan çıkmaz
	Duygusuz, kaba, düşüncesiz	Eşek gibi; eşek derisi gibi
	Çıkarıcı	Eşek eşeği ödünç kaşır
	Bilgisiz, görgüsüz	Eşek hoşaftan ne anlar (suyunu içer, tanesini bırakır);

		yük altında eşek kalır
	Hakaret edilen	Eşek kadar
FARE	Önemsiz	Dağ doğura doğura bir fare doğurmuş
	Rahat durmayan, kaşınan	Eceli gelen fare kedi taşığı kaşır
HİNDİ	Gururlu, kibirli	Hindi gibi kabarmak
HOROZ	Lider	Beş tavuğa bir horoz yeter; bir çöplükte iki horoz ötmez
	Liderlik taslayan	Horozu çok olan köyde sabah geç olur
	Asil	Cins horoz yumurtada öter
	Kabadayı	Horoz gibi
	Yersiz, zamansız davranan	Vakitsiz öten horozun başını keserler
KARGA	Oyunbozan, sahtekar	Alacağına şahin, vereceğine karga (kuzgun)
	Nankör	Besle kargayı, oysun gözünü
	Çirkin, zayıf ve esmer	Karga gibi
	Kötü huylu	Karga ile gezen boka konar; kılavuzu karga olanın burnu boktan kalkmaz
	Görgüsüz	Karga kekliği taklit edeyim derken kendi yürüyüşünü şaşırılmış
	Çıkarıcı	Karga mandayı babası hayrına bitemez
KARINCA	Güçsüz, küçük	Düşmanın karınca ise de hor bakma; düşmanın karınca olsa kendini merdane tut
	Tedbirli ve çalışkan	Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar

KATIR	İnatçı	Katır gibi
	Beceriksiz	Acemi katır kapı önünde yük indirir
	Soysuz	Atı atasıyla, katırı anasıyla
	Güdük	Katır kuyruğu gibi kalmak
	Aşağılık duygusu içinde olan	Katıra □baban kim, □ demişler, □dayım at□ demiş
KAZ	Aptal, bön	Agop'un kazı gibi bakmak
	Değerli, üstün	Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez; komşunun tavuğu, komşuya kaz görünür; tavuk kaza bakarsa kıcı yırtılır
KEÇİ	Ahmak	Ahfeşin keçisi gibi başını sallamak
	İnatçı	Keçi geberse de kuyruğunu indirmez; keçilik etmek
	Sıradan, nitelik olarak düşük	Harman dövmek keçinin işi değil; koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler; sakal keçide de var; sakalla olaydı kişi, keçiye danıştırlardı her işi
	Hırslı	Keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur
KEDİ	Nankör	Caminin (mescidin) mumunu yiyen kedinin gözü kör olur
	Aşağılık	Davetsiz yere kedilerle köpekler gider
	Şanslı	Kedi gibi dört ayak üzerine düşmek
	Uysal	Kedi gibi
	Ehvamlı	Kedi götünü görmüş, □yaram var□ demiş; kedi kışına bakar da □yaram var□ dermiş
	Geçimsiz	Kedi ile köpek gibi; kedi ile harara (çuvala) girmek
	Kıskanç	Kedi yetişemediği (uzanamadığı) ciğere pis (murdar) dermiş
	İyilik sevmez	Kediye □bokun kimya□ demişler, üstünü örtmüş
	Azgın	Mart kedisi gibi

	Açgözlü	Tok evin aç kedisi
	Uğursuz	Aralarına kara kedi girmek; aralarından kara kedi geçmek
KEKLİK	Güzel, alımlı, hareketli	Keklik gibi
KOYUN	Sorgusuz sualsiz itaatkar, şaşkın	Koyun gibi
	Nitelikli, değerli	Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler
	Akıbetinden habersiz	Kurbanlık koyun gibi
KÖPEK (İT)	Zararcı	Açık kaba it değer (siyer)
	Ahmak	Akılsız köpeği (ahmak iti) yol kocadır; it kağını gölgesinde yürür de kendi gölgesi sanırmış; itin ahmağı baklavadan pay umar; karnı tok it gölgede yatar
	Saldırgan,	İti an, taşı eline al (çomağı hazırla); an iti, kap sopayı; ısırarak it (köpek) dişini (dişlerini) göstermez;
	Kötü	At izi it izine karışmak
	Aşağılık, çıkarıcı ve kötü	At ölür, itlere bayram olur; ıssız eve it buyruk; aşağılık bir kimsenin ağzını kapamak için ona bir çıkar sağlamak yeter; it iti ısırılmaz; it iti suvatta bulur; it itle gezer; it ulur, birbirini bulur; itin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydı) gökten kemik yağar (-dı); koz gölgesi kız gölgesi, söğüt gölgesi yiğit gölgesi, dut gölgesi it gölgesi; davetsiz yere kedilerle köpekler gider
	Aylak, başıboş	Boş ite menzil olmaz; çarşı iti ev beklemez
	Sığıntı	Garip itin kuyruğu bacağı arasında (götünde, kışına kısık) gerek (olur)
	İstenmeyen, sevilmeyen	İt dişi domuz derisi

	Tembel	İt ite (buyurur), it de kuyruğuna
	İstenmeyen kalabalık	İt sürüsü kadar
	Etkisiz	İt ürür, kervan yürür
	Midesiz	İte atsan yemez
	Edepsiz, terbiyesiz	İtle dalaşmaktan çalıyı dolaşmak yeğdir; itle çuvala girilmez; köpek sürünmekle etek kesilmez
	Yaygaracı	Çok havlayan köpek ısırılmaz
	Geçimsiz	Kedi ile köpek gibi
	İğrenç	Kılık kıyafet köpeklere ziyafet; köpeğe atsan yemez
	Değersiz	Köpeğe gem vurma, kendini at sanır; at yedi günde, it yediği günde (belli olur, semirir)
	Yaltaklanan	Köpek gibi
	Basit ve kendini bilmez	Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur
	Hırsız	Yağ yiyen köpek tüyünden belli olur
KUMRU	Kendi halinde	Kumru gibi
KURBAĞA	Değersiz	Atlar nallanırken kurbağalar ayak uzatmaz
		Arığa su gelene kadar kurbağanın gözü patlar
KURT 1	Cesur, işini bilen	Kurt gibi
	İstekli	Aç kurt gibi
	İdeal	Ardında yüz köpek havlamayan kurt, kurt sayılmaz
	Düşman, tehlikeli, saldırgan, zararlı	Çobansız koyunu kurt kapar; koyun güden kurdu görür; köpeksiz sürüye (köye) kurt girer (iner); kurda konuk (komşu) giden, köpeğini yanında götürür; kurtla koyun, kılıçla oyun olmaz; ürümesini bilmeyen köpek sürüye kurt getirir
	Zalim, kötü niyetli	Kurdun adı yaman çıkmış, tilki vardır (tilkicik var) baş keser; kurt dumanlı havayı sever; kurt köyünü

		(tüyünü) değiştirir, huyunu değiştirmez
KURT 2	Şüphe sebebi, kaygı ve dert	Ağacı kurt, insanı dert yer; içine kurt düşmek; içini kurt yemek (kemirmek); yüreğine kurt düşmek
	İşe yaramaz	Kurtlu baklanın kör alıcısı olur
KUŞ	Acınası	Garip kuşun yuvasını Allah yapar; yaralı kuşa kurşun sıkılmaz
	Kimsesiz	Kukumav kuşu gibi
	Çıkarıcı	Gözü tanede olan kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz
	Önemsiz, komik	Kuşa benzemek (dönmek)
	Yaradalıştan yetersiz	Kuşa süt nasip olsa anasından olurdu
LEYLEK	Maymun İştahlı	Leyleği kuştan mı sayarsın, yazın gelir, kışın gider
	İlgisiz, sorumsuz	Leyleğin attığı yavru
	Boşboğaz	Leyleğin ömrü (günü) laklakla geçer
MANDA	Hantal	Manda gibi
	Dikkatsiz	Manda gibi yayılmak
	Obur	Manda gibi yemek
MAYMUN	Komik, maskara	(bir şeyi) Maymuna benzetmek (çevirmek, döndürmek)
	Çıkarıcı	Kazan kaynamayan yerde maymun oynamaz
	Gülünç, taklitçi	Maymun gibi
ÖKÜZ	Rahatsız edici	Öküz gibi bakmak
	Aptal, anlayışsız	Öküz gibi; öküzün trene baktığı gibi bakmak
	Acınası	Arık öküze bıçak olmaz (çalınmaz); iyiliğe iyilik olsaydı, koca öküze bıçak olmazdı
	Çalışkan	Harman döven öküzün ağzı bağlanmaz; öküz, yem bitince çifte gideceğini bilir
ÖRDEK	Vurdumduymaz	Dünyayı sel bassa ördeğe vız gelir

	Bilinçsiz	Şaşkın ördek başını bırakır, kışından dalar
SİNEK	Asalak	Bal olan yerde sinek de olur (bulunur); sinek pekmezciyi tanır
	Önemsiz, elverişsiz	Sinek küçüktür ama mide bulandırır; sinekten yağ çıkarmak (çıkartmak)
ŞAHİN	Girişken	Alacağına şahin, vereceğine karga (kuzgun)
TAVŞAN	yararsız	Tavşan boku gibi (ne kokar ne bulaşır)
	önemsiz	Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış
TAVUK	Basit, fakir	Aç tavuk kendini arpa (buğday) ambarında sanır; baz bazla, kaz kazla, kel tavuk topal horozla
	Yetersiz	Tavuk kaza bakarsa kıcı yırtılır; tavuk kaza bakmış da kıcını yırtmış
TİLKİ	Kurnaz, uyanık, fırsatçı	Tilki gibi; tilki uykusuna vermek
YILAN	İnatçı	Acı (kötü) söz insanı (adamı) dinden çıkarır, tatlı söz yılanı inden çıkarır; tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır
	Hain	Koynunda yılan beslemek; yılan gibi
	Acı veren	Sevda geçer yalan olur, sonra sokar yılan olur
	Soğuk ve sevimsiz	Yılan gibi
	Kötü, zararlı	Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yaşasın; her taşın altına elini sokma, ya yılan çıkar, ya çıyan
	Sinsice kötülük eden	Yılan gibi sokmak
	Kötünün iyisi	Denize düşen yılanı (yosuna) sarılır
	Düşman	Yılanın başı küçükken ezilir

Hayvan adları ve taşıdıkları duygu değerlerinin olumlu veya olumsuzluk dağılımı:

Hayvan Adı	Duygu Değeri Olumlu	Duygu Değeri Olumsuz	Hayvan Adı	Duygu Değeri Olumlu	Duygu Değeri Olumsuz
Akrep	-	+	Kedi	+	+
Aslan	+	-	Keklik	+	-
Ayı	-	+	Koyun	+	+
Arı	+	+	Köpek	-	+
At	+	-	Kumru	+	-
Balık	-	+	Kurbağa	-	+
Böcek	-	+	Kurt 1	+	+
Bıldırcın	+	-	Kurt 2	-	+
Ceylan	+	-	Kuş	+	+
Deve Kuşu	-	+	Leylek	-	+
Domuz	-	+	Manda	-	+
Eşek	-	+	Maymun	-	+
Fare	-	+	Ördek	-	+
Hindi	-	+	Öküz	+	+
Horoz	+	+	Sinek	-	+
Karga	-	+	Şahin	+	-
Karınca	+	-	Tavşan	-	+
Katır	+	-	Tavuk	-	+
Kaz	+	+	Tilki	-	+
Keçi	-	+	Yılan	-	+

SONUÇ

Hayvan adlarıyla ilgili olarak yaptığımız duygu değerleri incelemelerinde ulaştığımız sonuçlar:

İnsanın yaşam tarzı konuştuğu dile dolayısıyla deyim ve atasözlerine yansımaktadır. Atasözlerin bağlamında tespit ettiğimiz bazı duygu değerlerinin TS’de işlenmemesi, yaşam tarzının değişimine bağlı olarak kullanımdan düştüğünü göstermektedir.

1. Bağlama göre olumlu duygu değeri kazanan hayvan adları: Aslan, at, karınca, keklik, kumru, şahin

2. Bağlama göre olumsuz duygu değeri kazanan hayvan adları: Akrep, ayı, balık, ceylan, eşek, fare, hindi, kaplumbağa, karga, katır, keçi, kedi, köpek, kurbağa, kurt 2, domuz, deve kuşu, leylek, manda, maymun, ördek, öküz, sinek, tavşan, tavuk, tilki, yılan.

3. Bağlama göre hem olumlu hem olumsuz duygu değeri kazanan hayvan adları: Arı, bildircin, horoz, kaz, koyun, kurt 1, kuş.

4. Aynı duygu değerinde kesişen hayvan adları: At ve aslan *asalette*; ayı, eşek ve öküz *kabalıkta*; arı ve akrep *sözle inciticilikte*; domuz, katır ve eşek *soysuzlukta*; arı ve karınca *çalışkanlıkta*; karga, yılan ve kedi *nankörlükte*; köpek ve kurt *zararcılık* ve *saldırganlıkta* kesişmektedir.

5. Aynı bağlamda kullanılarak birbirine zıt duygu değeri kazandırılan hayvan adları: Aslan-domuz, kaz-tavuk, at-katır gibi.

KULLANILAN KISALTMALAR ve İŞARETLER

TDK: Türk Dil Kurumu

BTS: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Büyük Türkçe Sözlük

TS: Türkçe Sözlük

+ Belirtilen duygu değerini taşır

- Belirtilen duygu değerini taşımaz

KAYNAKLAR

Aksan, Doğan (2009), *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara.

Aksan, Doğan (1965), “Türk Anlam Bilimine Giriş – Anlam Değişmeleri I”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1965*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 167-184.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri).

Çağbayır, Yaşar (2016), Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, Büyük Türkçe Sözlük, TİKA Kültür Serisi: 676, İstanbul.

Hengirmen, Mehmet (1999), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara.

TİDSAD

Koca, Aşen (2012), “Dilin Duygu Değeri”, Alatoo Academic Studies, Publication of International Ataturk Alatoo University, Volume 7, No:1, s. 197-202.

Türkçe Sözlük (2009), Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.

Türkçe Ulusal Derlemi, (<https://v3.tnc.org.tr>).

Uçan, Hilmi (2010), “Söylem Göstergelimi Ve Duygu Değeri: Tevfik Fikret’in “Sitâyîş-İ Hazret-İ Padişâhî” Ve “Sis” Şiirlerinde Sevgi Ve Nefret”, *Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: XII, Sayı: 2 s. 31-50*.